

**Verandering van
identiteit
doet leven**

Inhoudsopgave

• Beschrijving/ definitie van de onderwerpen	5
• Friedrich Nietzsche	7
• Onderzoeksvragen	9
• Essay	11
○ Inleiding	11
○ Nietzsche en waarden	11
○ Het identiteitsbeginsel	13
○ Nietzsche en identiteit	14
○ Wat neem je waar en wat niet?	15
○ Nietzsche en bewust zijn	16
• Het fundament	19

Beschrijving/ definitie van de onderwerpen

Identiteit

Van Dale:

1 gelijkheid: *zijn ~ bewijzen* bewijzen dat men de persoon is voor wie men zich uitgeeft

2 eigen karakter

De identiteit van een groot gebouw wordt bepaald door de *unieke combinatie van fysieke* (architectuur), *sociale* (sociale, culturele of demografische aspecten) en *immateriële, symbolische* (verhalen, geschiedenis, beleving) *kenmerken of kwaliteiten*.

De kenmerken en omstandigheden van een ding, persoon of groep die hetzelfde blijven gedurende een verandering of die een ding, persoon of groep van elkaar onderscheiden. (www.aad-net.nl)

Herbestemming of herontwikkeling is het gebouwu een andere bestemming geven dan waar het oorspronkelijk voor bedoeld was, maar met behoud van de fysieke kenmerken.

Waarde

Van Dale:

1 betekenis in het economisch verkeer, als ruilmiddel: *in ~ verminderen*; aanschaffingswaarde, aanschafwaarde, marktwaarde, nieuwwaarde, verkoopwaarde, winkelwaarde

2 betekenis in morele, geestelijke, sociale enz. zin: *iem in zijn (eigen) ~ laten* hem nemen en waarden zoals hij is

Friedrich Nietzsche

Levensloop

Nietzsche werd geboren ten zuidwesten van Leipzig. Hij was de zoon van Karl Ludwig Nietzsche, een dominee die op 30 juli 1849 overleed. In 1850 verhuisde de familie naar Naumburg. Hij had een twee jaar jongere zus, Elisabeth. Na zijn dood speelde ze een belangrijke rol speelde bij het uitgeven van zijn werk. Hij bracht het grootste deel van zijn vroege jeugd door tussen vijf vrouwen: zijn moeder Franziska, Elisabeth, zijn grootmoeder en twee ongetrouwde tantes.

Nietzsche studeerde korte tijd theologie aan de universiteit van Bonn, maar stapte over op filologie en raakte vertrouwd met de klassieke literatuur en filosofie. Hij vervolgde die studie aan de universiteit van Leipzig. In 1869 werd hij in Bazel hoogleraar aan de universiteit.

Na een jarenlang ziekbed overleed Friedrich Nietzsche op 55-jarige leeftijd.

Nietzsches filosofie

Nietzsche werd sterk beïnvloed door de filosoof Arthur Schopenhauer, wiens metafysica van de 'Wil' hij min of meer overnam, zij het dat hij er andere ethische consequenties aan verbond: waar Schopenhauer pleitte voor een ascetische 'apollinische' levenshouding, was Nietzsche juist een voorvechter van een 'dionysische' bevestiging van de levenswil. Dit strijdlustige concept werd belichaamd door de *übermensch*: het in de toekomst levende resultaat van de voortdurende bevestiging van de wil tot macht, die zich tot de huidige mens verhoudt zoals de huidige mens zich verhoudt tot een aap. Deze gedachte vond zijn bekendste uitdrukking in het boek *Also sprach Zarathustra*, waarvoor hij een tot dusver in de filosofie onbekende vorm gebruikt: op declamerende toon geschreven profetisch klinkende fictie, waarin met name het royaal gebruik van uitroepetekens opvalt. Omdat Nietzsche rigoureuus de aanval inzette op heersende ideeën - inclusief die van hemzelf - noemde hij zich de *filosoof met de hamer*. Beroemd is in dit verband zijn constatering dat God dood is (*Die fröhliche Wissenschaft*, §§ 108, 125 en 343). Meer in het bijzonder: de mens heeft God vermoord. De levensontkennende slavenmentaliteit van de joods-christelijke traditie heeft volgens Nietzsche afgedaan.

Nietzsche was van mening dat de slavenmoraal was ontstaan als verzet tegen de heersende orde. Daarom poneerde Nietzsche de slavenmoraal als een moraal die een externe oorzaak heeft. Hier tegenover stelde hij de heersersmoraal, de moraal die zonder invloeden van buitenaf ontstond. De slavenmoraal is immer tegen de heersersmoraal gekeerd. De heersersmoraal is de moraal voor degenen die zich als sterk, mooi en voornaam herkennen. De slavenmoraal staat in de ogen van Nietzsche symbool voor alles wat zwak is, maar vooral sluw.

Nietzsches denken is een voortdurende herwaardering van het voorafgaande met de kennelijke bedoeling uiteindelijk elke metafysica en moraal achter zich te laten.¹

¹ www.wikipedia.nl

Onderzoeksvragen

Welke invloed heeft een veranderend gebruik van een gebouw op de identiteit van het gebouw en welke rol speelt de geschiedenis hierin?

In hoeverre kan een gebouw echt vernieuwend zijn? (Is moderne architectuur echt modern?)

Welke standpunten van filosoof Nietzsche zijn binnen dit thema relevant/ bieden aanknopingspunten?

Inleiding

Tilburg: de textielstad, Haarlem en de cacao, de Westergasfabriek in Amsterdam en natuurlijk Hotel New York of het DWL terrein in Rotterdam.

Herbestemming is hip. Nederland kent veel oude gebouwen met een karakteristieke architectuur, die in de geschiedenis van een stad of regio een belangrijke betekenis hebben. En deze moeten bewaard blijven. Maar draven we niet door in onze discussies over behouden van 'identiteit' en 'waarde' van en voor de stad? Wat betekenen deze begrippen? Moeten we niet kijken naar wat we nog met een gebouw kunnen in plaats van het plaatsen van een niet-functionele invulling in een veel te oud gebouw? Hangen wij zelf niet een kaartje met 'rijk aan geschiedenis' aan de industriële ruïne? Hoe worden dergelijke waarde eenheden gevormd in het menselijk brein en kan hier enig invloed op worden uitgeoefend? Om hier gedegen uitspraken over te kunnen doen, moet eerst een kader gevormd worden. Er wordt ingegaan op begrippen zoals waarde en identiteit, omdat deze vaak voorkomen in architectonische discussies over herbestemming. Nietzsche is een filosoof die vooral in zijn tijd vooruitstrevende gedachten uitprak over deze onderwerpen. Zijn uitspraken zullen dan ook een rode draad vormen in dit essay.

Nietzsche en waarden

Onder waarden verstaat Nietzsche zeker niet wat wij gewoonlijk onder morele of bijvoorbeeld esthetische waarden verstaan. Nietzsche verbindt verschillende betekenissen aan het begrip waarde, maar opvallend is dat hij waarde en doel als synoniemen gebruikt. Wat we als doel nastreven, lijkt ons steeds ook waardevol. Waarden leiden ons, het zijn voorstellingen, die we trachten te verwezenlijken. Bovendien zijn waarden onderhevig aan interpretatie, welke verschilt van persoon tot persoon. De mens kan zo de dingen binnen een perspectief zien, waarin alles in functie van een doel staat. De waarde is dus een perspectief, dat de dingen onterecht rechten geeft, omdat het de dingen niet wil zien zoals ze zijn maar dat de dingen aantrekkelijker maakt, omdat ze in functie van een doel worden gezien, omdat ze een zin krijgen. En juist omdat ze een doel krijgen, gelden waarden niet voor iedereen. Ze zijn evenmin eeuwig en blijvend. Vaste waarden zijn er niet en op zichzelf is niets waardevol.

De mens geeft de dingen waarde en zin. Zarathustra zegt: 'Door de mens zijn er waarden: en zonder mens ware het bestaan een holle noot.'² Nietzsche keert deze waarde ook om: indien niets op zichzelf waarde heeft, is alles ook even waardevol.

Het is belangrijk in te zien dat waarden geen bewuste scheppingen zijn, maar op een onbegrijpelijke, onbewuste neiging en voorkeur berusten. Deze toekenning van waarden berust niet op waarheid, maar eerder op een grove simplificatie van de realiteit, op een 'over'beklemtonen van bepaalde aspecten en op een verwaarlozen van de rest. De waarde is een vereenvoudiging die de dingen mooier en het leven aantrekkelijker maakt. De wereld, die we in deze optiek zien, is geen ware maar een schijnwereld.

Dit is een interessante gedachte. Want als we weten hoe een dergelijk waardeperspectief ontstaat, kunnen we het wellicht ook beïnvloeden. Een waarde ontstaat niet zomaar toevallig, maar wordt bepaald door vroegere waarden. Onze waarden bepalen wat later waarde zal worden, waarom het één over het hoofd gezien wordt en het andere niet. Nu is de volgende vraag, als we het specifiek hebben over het bewaren van gebouwen of niet, of we onbewust de waarde 'behouden' geven aan het gebouw, of dat we dit onszelf opleggen als doel. En is dit 'behouden' dan gebaseerd op vroegere waarden die het gebouw bezat, zoals 'fijn werken' en kan dit met een nieuwe functie nog blijven bestaan, of kan het bijvoorbeeld ook worden opgeslagen in een museum, bijvoorbeeld door middel van foto's? Ik denk dat als we bewuster worden van onze denkwijzen, we beter kunnen verantwoorden waarom we iets willen bewaren. Dit kan voorkomen dat we dingen gaan bewaren om het bewaren, of met redenen aankomen als: dat heeft waarde voor de stad, terwijl het helemaal niets zegt over welke waarde dan, van wie en voor wie.

Maar niet alleen wat en wie is belangrijk. Ook het samenspel van verschillende perspectieven is een interessant gegeven. Als één perspectief verandert of wegvalt, veranderen alle perspectieven. Alle waarden hangen samen en vormen één geheel. Dit betekent ook dat er geen enkele waarde verloren kan gaan, maar dat ze allemaal voortbestaan in latere waarden. Iets waarderen betekent daarom eigenlijk alles

² Zo sprak Zarathustra, I, Van duizend en één Doel

waarden. Maar als je de identiteit wil veranderen, kun je dat dan bereiken met het weglaten of veranderen van één perspectief?

Losse, oppervlakkige basisschema's kan een mens omzetten in waarden, waarbij de hoofdlijn duidelijk wordt en details vervagen. Voorkeur en afkeur zijn gebaseerd op eerder geformuleerde waarden voor jezelf. 'Gedachten zijn oppervlakkig, maar waarden – waar ze vandaan komen weten we niet, maar ze zijn er – gaan dieper. Lust en onlust zijn uitwerkingen van gecompliceerde waarden, die door onze instincten worden gestuurd.'³

Ook dit levert een interessante gedachtestroom op, want als waarden niet vergeten kunnen worden, maar optreden als menselijk instinct, maakt het erg lastig om nog grote invloed uit te oefenen op de waardebeoordeling van een persoon. Schijnbaar wordt dit volledig onbewust al bepaald in het brein van de persoon. Al is dit wel uniek voor elk individu.

Herbestemming geeft een andere identiteit aan een gebouw en kan geen afbreuk doen aan de waarde, omdat de waarde van een gebouw niet vergeten kan worden. Maar hoe bewaar je het dan? Kun je de identiteit van een gebouw bewaren met een foto? Met een tentoonstelling over het gebouw in hetzelfde gebouw dat een andere bestemming, een ander doel heeft gekregen?

Het identiteitsbeginsel

Het begrip identiteit is al meerdere malen opgedoken, maar wat is identiteit nou precies? Het is het eenvoudigst uit te leggen door te zeggen dat bijvoorbeeld een stoel een stoel is. De mens ziet graag liever de stilstand dan de beweging en liever de identiteit dan de verandering. Dit betekent dat dingen ook altijd zichzelf blijven. Iets wat geen stoel is, is automatisch iets anders.

Het is zo gewoon om dit te zeggen, dat het kinderachtig lijkt hieraan aandacht te besteden. Op dezelfde wijze zeggen wij "Een paard is een paard en wat geen paard is, is iets anders." Wij maken dus een duidelijk onderscheid tussen een stoel enerzijds en een paard anderzijds, en zo met alle dingen. Wij maken dus onderscheidingen

³ De onschuld van de Toekomst, II 303

door de dingen volkomen van elkaar los te maken en zo worden wij ertoe gebracht om de wereld te veranderen in een verzameling losstaande dingen.⁴

Heidegger formuleert dit identiteitsbeginsel als de denkwet $A = A$, waarbij A in dit geval de stoel of het paard is. Maar dit gaat alleen op als dit ook een zijswet is. Het identiteitsbeginsel als denkwet aanvaarden, betekent het ook als zijswet aanvaarden. Parmenides en Aristoteles, aldus Heidegger, hadden het identiteitsbeginsel verkeerdelijk voor een eigenschap van het Zijn gehouden. Deze fout, het identiteitsbeginsel metafysisch te interpreteren, wilde Heidegger ongedaan maken⁵.

Nietzsche en identiteit

Ook Nietzsche verwerpt dit identiteitsbeginsel. Niet het Zijn, maar het denken wordt door het identiteitsbeginsel gekenmerkt, d.w.z. het geloof dat denken en Zijn elkaar geheel kunnen dekken. Nietzsche wil denken en Zijn echter weer scheiden. Het Zijn kan nooit gedacht worden, nooit bewust worden gemaakt, we kunnen niets erover zeggen, niet eens dat het bestaat. De bewering dat het identiteitsbeginsel een kenmerk van het Zijn is, is geen constatering over het Zijn, maar een voorschrift, door ons denken aan het Zijn opgelegd. We kunnen alleen het Zijn kennen, dat we zelf geschapen hebben. Nietzsche noemt het 'de grootste en noodlottigste vergissing ooit op aarde gemaakt, dat men in de denkcategorieën een criterium voor de realiteit meende te vinden.'⁶

Identiteit bestaat dus niet. Wij verbinden slechts waarden aan zaken en als deze op elkaar lijken zijn wij geneigd dit identiteit te noemen, waardoor een stoel een stoel wordt. Dit zorgt ervoor dat wij de wereld kunnen begrijpen. Als wij ons bewust worden van deze manier van denken, ofwel een oorzaak kunnen vinden voor een bepaalde zaak, kan een waardeperspectief mogelijk beïnvloed worden. Dit betekent wel dat men moet gaan wroeten in het onbewuste, want waar en waarom een

⁴ <http://www.trotsky.org/nederlands/politzer/onbekend/filosofie/3a.htm>

⁵ Hierover cfr. Martin Heidegger, *Identität und Differenz*, Pfullingen 1957

⁶ De Wil tot Macht, 584

waardebepaling gevormd wordt, is niet eenvoudig vast te stellen. Feit blijft dat een esthetische aanschouwing, in dit geval een gebouw, niet objectief is en ook nooit kan worden. De doelgroep bepaalt binnen 5 minuten of iets 'mooi' of 'lelijk' is. Aan de architect de taak om te zorgen dat een gebouw 'mooi' gevonden wordt, zonder daarbij gebruik te moeten maken van schriftelijke uitleg met daarin praatjes als 'belangrijk voor de identiteit van de stad', want dat zal de waardebepaling 'lelijk' zeker niet beïnvloeden. Al is dit zeker niet bedoeld als betoog dat er slechts 'mooie' gebouwen moeten worden gemaakt, want dit ten eerste onmogelijk door de grote verscheidenheid aan doelgroepen en ten tweede ook niet gewenst. Het is belangrijker dat er überhaupt iets over je gebouw gezegd wordt, dan dat het verdwijnt in de massa.

Wat neem je waar en wat niet?

Waarnemingen zijn voor Nietzsche geen indrukken, die de buitenwereld op ons maakt, maar projecties van onszelf op de buitenwereld, ongeveer in dezelfde zin als ook Schopenhauer dit had gezien, die op dit gebied door Kant geïnspireerd was. Gevolg is dat de mens niet in staat is om vrij van waardeoordelen en interpretaties waar te nemen. Elke kleur bijvoorbeeld, die we waarnemen, is emotioneel geladen. We zien alleen wat we willen zien. Onze zintuigen maken alles gelijk aan wat ze al kenden, zodat de buitenwereld, die we aldus waarnemen, een fantasieproduct is. Het geheugen dwingt onze fantasie steeds meer gelijke objecten te produceren die we overal waarnemen. De waarneming vervalst niet alleen door de dingen te vereenvoudigen en gelijk te maken, maar ook door de dingen als blijvende realiteiten te aanzien. Onze zintuigen zijn alle niet in staat om de verandering, de beweging waar te nemen, die overal aanwezig is. Aldus vormen onze zintuigen een soort gevangenis, zoals Nietzsche het uitdrukt, die ons bewustzijn niet kan ontlopen.

Bewustzijn is onmogelijk zonder tegelijk de identiteit van denken en Zijn te aanvaarden. Wat we denken, is ook, en we kunnen alleen denken wat is. Wat constant in wording is, kan niet gedacht en kan evenmin geformuleerd worden. De waarheid of het Zijn is daarmee voor Nietzsche synoniem van het *metafysisch Ding an sich*. Maar er is volgens Nietzsche geen waarheid, dus kan het *Ding an sich*, de metafysische oorzaak van alles, niets dan een begoocheling zijn. Dat het 'ware en metafysische Zin', de wereld 'an sich' niet bestaat, is één van de populairste stellingen van Nietzsche gebleven en ook met deze stelling distantieerde hij zich al

zeer vroeg (tenminste sedert 1872) van de metafysicus Schopenhauer. Niet alleen het *Ding an sich* wordt hiermee tot verzinsel bestempeld, maar indien er geen laatste oorzaken zijn, kan er evenmin een voorbestemdheid, een doelmatigheid in de dingen liggen.

Nietzsche en bewust zijn

Maar wat betekent bewust zijn? Niets anders dan een vorm van zelfbedrog. Voor Nietzsche is het oorzakelijkheid. Hier bedoelt hij mee dat bijvoorbeeld een gebouw waarde heeft, omdat je je er bewust van wordt. En je wordt je er bewust van, doordat je het doel van het gebouw kent; je weet hoe het er uit ziet, waar het voor gebruikt wordt en wat er gebeurd is. Kortom; je herkent het. En juist dit is belangrijk om te weten. De mens wordt slechts bewust van wat we reeds wisten. Dit betekent ook dat we iets nieuws eerst vergelijken met iets ouds wat we wel herkennen, voordat we überhaupt weten waar we het onder moeten brengen. De mens heeft een natuurlijke drang naar het vertrouwde of bekende. Alle denken is een poging om 'het nieuwe materiaal in de oude schema's onder te brengen'⁷, een poging tot gelijkmaken en assimileren.

Hieruit vloeit nog een verder beperking van het bewustzijn voort: we kunnen ons alleen objecten bewust worden, die zichzelf gelijk blijven, objecten, die onveranderlijk zijn. De waarheid zoeken betekent de dingen trachten vast te leggen, tot blijvende Zijnden te maken. En toch zijn dit voor Nietzsche allemaal vervalsingen: dat er gelijke dingen zijn, en dat er dingen zijn, die blijven, allemaal noodzakelijke vervalsingen om bewustzijn mogelijk te maken.

Als ik dit zou betrekken op de architectuur, leidt dat tot zeer impopulaire uitspraken. Want als we ons niet bewust kunnen worden van nieuwe dingen, is echte creativiteit uitgesloten. Dit is slechts de combinatie van reeds bestaande, herkenbare dingen. De één kan gewoon beter combineren dan de ander, waardoor nieuwe dingen *lijken* te ontstaan. Het verschil zit er in of je zo eerlijk bent het een (goede) combi van bestaande concepten te noemen of de schijn op te houden dat je zelf de vernieuwer bent. Dit betekent trouwens niet dat er alleen maar dezelfde projecten worden gebouwd of zouden moeten worden gebouwd. En ook niet dat er geen architecten

⁷ De Wil tot Macht, 499

nodig zijn. Alleen moet men zich realiseren dat iets wezenlijks nieuws niet door het menselijk brein bedacht kan worden, want dit kan men zich eenvoudigweg niet voorstellen. Bovendien kan met deze wetenschap bewust gezocht worden naar bestaande goede dingen, zodat goede voorbeelden herbouwd of verbeterd kunnen worden met nieuwe technieken, ongebruikelijke combinaties en/of inzichten. Want als iets schijnbaar al jarenlang goed gewerkt heeft, waarom zou je het dan niet nog honderden jaren kunnen gebruiken. Als die waarde blijft voortleven, is het toch goed en is het doel dan niet bereikt? Niet helemaal, want behoeften veranderen en het is nou eenmaal menseigen om altijd iets nieuws te willen. Gelukkig maar trouwens, want anders zou de wereld nooit vooruitgaan!

De architect moet de keuzes maken, zodat de beste combinaties gevormd worden en 'nieuwe' concepten ontstaan. En als een bepaalde doelgroep voornamelijk geïnteresseerd is in 'oude' architectuur, moet er misschien gewoon een combinatie worden gezocht in oude voorbeelden. Dit zou ingewikkelde discussies over het bewaren van bouwvallen wellicht besparen of in ieder geval verminderen. Het wiel hoeft tenslotte niet opnieuw uitgevonden te worden!

Het Fundament

Duhamel, R., (1979) *Kerngedachten van Friedrich Nietzsche*, De Nederlandsche Boekhandel

Dit boek geeft een goed leesbare interpretatie van Nietzsches werk. Het hoofdthema van het boek is de ‘dialectiek van het nihilisme’, die alle vormen en uitingen van menselijk bewustzijn tot één van de drie stadia binnen het onontkoombare, allesomvattende nihilisme herleidt. Binnen deze drie vormen van nihilisme is er één, die Nietzsche bijzonder aan het hart lag, het zogenaamde *consequente nihilisme*. Taak van dit consequente nihilisme is het, *de sprong te voltrekken van waarheid naar schijn*, waar het Nietzsche zijn leven lang om te doen is geweest, *de omkering van de waarheid als hoogste en metafysische waarde in de schijn en in de kunst*.

Dit boek bood een zeer goede houvast voor het begrijpen van de belangrijkste uitspraken van Nietzsche binnen het thema van het essay: wat is waarheid en wat is schijn, wat nemen we waar en wat niet?

Lampert, L., (1993) *Nietzsche and Modern Times – A Study of Bacon, Descartes, and Nietzsche*, Yale University Press

“This book explores the character of modernity through a consideration of Bacon, Descartes and Nietzsche. It argues that Bacon and Descartes, in their positive claims for science, played the fundamental role in the development of the modern world view; that they used the Platonic art of dissimulative writing as the means to achieve their ends by making their revolutionary aims appear compatible with Christianity; and that Nietzsche understood both their ends and their means and set out to ground a postmodern world view that celebrates rather than masters the earth.”

Dit boek bood ook een interpretatie van Nietzsches filosofie. Ik heb dit gebruikt als vergelijking, voor extra details en nieuwe inzichten.